

нути екстремальної обстановки. У екстремальних умовах діяльності великого значення набуває бажання уникнути невдачі, яка поєднується з фізичною травмою і втратою здоров'я. Чинник ризику в період очікування робить великий вплив на психіку і може призвести до емоційного перезбудження, підвищення рівня особистої тривожності, порушення послідовності і результативності діяльності.

Висновок: психологічна стійкість – найважливіша професійна характеристика особистості, яка розглядається як багаторівнева системна якість і формується в процесі військово-професійної підготовки. Провідна роль у формуванні психологічної стійкості належить регулятивній функції психіки, тому у вузькому сенсі поняття "стійкість" можна розглядати як ефективну й динамічну рівновагу регулятивних функцій психіки. Психологічна стійкість розглядається як комплексне утворення таких психологічних компонентів – військово-професійних умінь, емоційної сфери, вольових (регулятивних компонентів), мотиваційних, інтелектуальних, психічного здоров'я.

Надійним і валідним засобом діагностики рівня сформованості психологічної готовності до професійної діяльності в несприятливих ситуаціях може служити батарея методик, за допомогою якої можна визначити рівень сформованості психологічної готовності за наступними параметрами: виразність інтересу до своєї професії, наявність сили і стійкості мотивації здійснювати професійну діяльність; рівень прийняття відповідальності за результати професійної діяльності; гнучкість і динамічність мислення і діяльності; системність і логічність мислення; рівень розвитку прогностичних навичок; здібності до на-

вчання; адекватність самооцінки; емоційна стійкість і навички саморегуляції; широта репертуару способів взаємодії з людьми; повнота й адекватність відображення сутності професійної діяльності.

1. Зеленова М.Е., Лазебная Е.О., Тарабрина Н.В. Психологические особенности посттравматических стрессовых состояний у участников войны в Афганистане // Психологический журнал. – 1997. – Т. 18. – № 2. – С. 34-49. 2. Корольчук М.С. та ін.. Психологічне забезпечення психічного і фізичного здоров'я. Навчальний посібник. МОН. – К.: Фірма "ІНКОС", 2002. – 272 с. 3. Корольчук М.С. Крайнюк В.М. Соціально-психологічне забезпечення діяльності в звичайних та екстремальних умовах. навчальний посібник. МОН. – К.: Ельга, Ніка-центр, 2006. – 576 с. 4. Ложкін Г.В., Глуханюк Н.С., Волянюк Н.Ю. Проблема суб'єкта як теоретична основа професіоналізації особистості // Психологія і суспільство. – 2003. – № 2. – С. 97-103. 5. Китаєв-Смык Л. А. Психология стресса. – М.: Наука, 1984. – 360 с. 6. Криворучко П.П. Осьодло В.І. Терещенко Л.Ф. Психологічна робота у миротворчих операціях. Навчальний посібник. – К.: НАОУ, 2004. – 284 с. 7. Макаревич О.П. Психологічна підготовка особистості до поведінки в складних ситуаціях. Монографія. – К.: НАОУ, 2001. – 183 с. 8. Санникова О.П. Стресс и эмоциональность // Феноменология личности: Выбранные психологические праці. – Одеса: СМІЛ, 2003. – С.136-142. 9. Сафін О.Д. Про методологічні засади використання психотехнологій у системі психологічного забезпечення професійної діяльності спеціалістів екстремального профілю // Матеріали четвертої Міжнародної НПК [„Психологічні технології в екстремальних видах діяльності“], (Донецьк 28-28 травня 2009 р.) / М-во. внутріш. справ. Донецький юридичний інститут. – Донецьк: ДЮІ Луганського ДУВС, 2009. – 15– 17. 10. Стасюк В.В. Система соціально-психологічного забезпечення функціонування військових підрозділів в умовах збройних конфліктів. Монографія. К.: НАОУ – 2005А. – 322 с. 11. Тарабрина Н.В., Лазебная Е.О. Синдром посттравматических стрессовых нарушений: современное состояние и проблемы // Психологический журнал. – 1992. – Т. 13, № 2. – С. 103-115. 12. Тімченко О.В. Синдром посттравматических стрессовых порушень: концептуалізація, діагностика, корекція та прогнозування. – Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ, 2000. – 268 с.

Надійшла до редколегії 25.02.2010р.

УДК 159.98:199.944

І.М. Радкович, здобувач

ОСОБЛИВОСТІ МАНІПУЛЯТИВНИХ ВПЛИВІВ У ВІЙСЬКОВІЙ СФЕРІ

Обговорюються особливості маніпулятивних впливів у військовій сфері, зазначається актуальність формування антиманіпуляційних психологічних настанов у майбутніх офіцерів у контексті головних аспектів теорії впливу.

Ключові слова: маніпуляція, інформаційна війна, інформаційних тероризм, антиманіпуляційний вплив.

The peculiarities of manipulative influence in military sphere are discussed. The actual problem of formation of anti-manipulative psychological sets in the future officers in the context of the main aspects of influence theory is emphasized.

Keywords: manipulation, information warfare, information terrorism, anti-manipulative influence.

Досвід останніх збройних конфліктів показав, що у еру стрімкого розвитку складних електронних систем, на полі бою все більше і ефективніше проводяться психологічні операції з застосуванням найсучасніших інформаційних технологій, які спроможні не тільки надійно захищати своє інформаційне поле, але й маніпулювати інформацією противника шляхом зміни даних або команд, видачі помилкових даних або розрахунків та ін. Тобто без пострілів і жертв ведеться дуже ефективна інформаційно-психологічна діяльність або інформаційна війна об'єктами впливу якої, згідно до поставлених цілей можуть бути: вище військово керівництво, військовослужбовці та цивільне населення країни, проти якої планують силову акцію, а інколи й населення дружніх та нейтральних країн.

Отже, на порозі інформаційного суспільства потужні та якісно нові інформаційні потоки створюють нову реальність, на яку необхідно своєчасно реагувати. Одним із специфічних проявів ситуації є розвиток методів інформаційної війни, інформаційно-психологічні операції як асиметричні засоби інформаційної зброї, одним із проявів якої є маніпулятивний вплив.

Психологічні та військово-психологічні операції у зовнішній політиці вивчають такі науковці як Л.Я.Гозман, Е.Б.Шестопап, А.Грешневиков, А.В.Дмитрієв,

В.Г.Крисько, Г.С.Мельник, В.А.Лісичкін, Л.А.Шелепін, Г.Г.Почепцов, В.Ф.Прокоф'єв, С.П.Расторгуєв, Ю.А.Шерковін, В.Д.Циганков, Н.Н.Яковлев, А.Ф.Вікторов, І.І.Завадський, В.Н.Лопатін та ін. [1–14]

Відповідно, завданням нашої статті є аналіз особливостей маніпулятивних впливів у військовій сфері.

Сучасний військовослужбовець може поставати жертвою маніпулятивних впливів як звичайна людина, що існує у інформаційному простоті сучасних ЗМІ. Таким чином, можна говорити про вразливість сучасного військовослужбовця до маніпуляцій ЗМІ, які мають практично необмежені можливості впливу на свідомість людей [2, с. 3-6]. Як вважають дослідники, сучасна людина формується й живе в особливій, спотвореній реальності, де ЗМІ створюють сприятливий ґрунт для прихованого впливу на свідомість людини [3, с. 107-108].

Інший аспект військової діяльності у контексті маніпуляцій них впливів пов'язаний із **інформаційно-психологічним забезпеченням** ведення сучасної війни (інформаційно-психологічна війна).

Як пише В.Б. Толубко, інформаційна сфера займає особливу позицію серед інших сфер, що обумовлено її специфічними властивостями: системотворюючою функцією інформаційної сфери; невичерпністю та постійним поповненням інформаційних ресурсів; можливістю

швидкого копіювання інформаційних ресурсів з високою ступінню достовірності; можливістю переміщення великих об'ємів цих ресурсів практично без втрат, з високою швидкістю на необмежені відстані; компактністю джерел та носіїв інформації; миттєвою реакцією інформаційної сфери на складно ідентифіковані впливи; неможливістю повного закриття інформаційних каналів; відсутністю вираженої належності інформаційних ресурсів до якоїсь із сторін.

Тому інформаційну безпеку держави можна визначити як стан захищеності інформаційних процесів та ступінь реалізації інформаційних відносин, що відповідають забезпеченню найважливіших інтересів людини, суспільства та держави в різних сферах їх життєдіяльності в умовах впливу внутрішніх і зовнішніх загроз.

Геополітичними особливостями сучасного національного інформаційного простору є: відсутність звичних географічних і державних кордонів; можливість вирішення задач протягом усього геополітичного простору у єдиному масштабі часу; можливість воєнно-політичних комунікацій з будь-якими державами і територіями без посередників; важка національна і державна ідентифікація (належність) його суб'єктів і об'єктів; можливість здійснення анонімного доступу до інформаційних, в тому числі конфіденційних ресурсів інших держав.

Інформаційну боротьбу можна визначити, як діяльність, направлену на досягнення власних інтересів шляхом впливу на системну організацію противника, використовуючи інформаційні ресурси, системи та технології з одночасним захистом власної системної організації від подібного впливу противника.

Інформаційна боротьба – це система скоординованих заходів інформаційного характеру, які проводяться органами державного і військового управління з метою забезпечення воєнно-політичних, економічних і воєнних інтересів країни, створення сприятливих умов для успішного проведення стратегічного розгортання та операцій Збройних Сил, ефективного застосування своїх військ (сил), озброєння і військової техніки, а також зниження ефективності застосування військ (сил) і зброї противника за рахунок досягнення й утримання інформаційної переваги на найбільш значущих (чутливих, уразливих) в конкретних умовах напрямках.

Апарат інформаційної боротьби дозволяє суттєво розширити можливості держави по веденню боротьби. Так, сьогодні на зміну застарілим концепціям ведення боротьби (тотальної боротьби, боротьби на виснаження тощо) приходять концепції непрямих дій, паралельної війни, стратегічного паралічу, керованого хаосу та інші. В цих концепціях виділяються три сфери боротьби: фізична, ментальна і моральна. Відповідно ці сфери пов'язані зі знищенням фізичної сили противника (ведення бойових дій), дезорганізації його ментальних процесів (систем управління військами і зброєю, прийняття рішень) та дезінтеграції його волі до опору (деморалізації особового складу, населення противника).

У Збройних Силах України інформаційна боротьба розглядається як вид стратегічного (оперативного) забезпечення операцій (бойових дій). Функціональними завданнями інформаційної боротьби визначені: дезорганізація державного управління та управління збройними силами противника; підриг морально-психологічної стійкості особового складу, населення противника; забезпечення позитивного іміджу, створення сприятливого міжнародного клімату навколо України [14].

Загалом, інформаційно-психологічна боротьба знаходиться зараз у центрі уваги багатьох дослідників.

Як пише В.Г. Крисько, в буденному розумінні термін "психологічна війна" (або інформаційно-психологічна війна) позначає стихійне, некваліфіковане використання засобів спілкування і механізмів соціально-психологічної дії одними людьми проти інших людей з метою підпорядкування їх собі або створення сприятливих умов для свого існування і діяльності.

Загалом, психологічна війна – це сукупність різних форм, методів і засобів дії на людей з метою зміни в бажаному напрямі їх психологічних характеристик (поглядів, думок, ціннісних орієнтацій, настроїв, мотивів, установок, стереотипів поведінки), а також групових норм, масових настроїв, суспільної свідомості в цілому [7, с. 4-59].

Аналіз проблематики інформаційно-психологічної війни дозволив В.Г. Крисько дійти висновку про **види дії в психологічній війні: інформаційно-психологічне; психогенне; психоаналітичне; нейро-лінгвістичне; психотропне; психотропне.**

Інформаційно-психологічна дія (часто його називають інформаційно-пропагандистським, ідеологічним) – це дія словом, інформацією.

Психологічна дія такого вигляду ставить своєю основною метою формування певних ідеологічних (соціальних) ідей, поглядів, уявлень, переконань, одночасно вона викликає у людей позитивні або негативні емоції, відчуття і навіть бурхливі масові реакції.

Психогенна дія є наслідком:

а) фізичної дії на мозок індивіда, в результаті якого спостерігається порушення нормальної нервово-психічної діяльності (наприклад, людина одержує травму головного мозку, в результаті якої вона втрачає можливість раціонально мислити, у неї спотворюються психологічні механізми; або вона стає жертвою дії певних фізичних чинників – звуку, світла, температури і інших – які через певні фізіологічні реакції змінюють її його психіку);

б) шокової дії навколишніх умов або певних подій (наприклад, картин масових руйнувань, численних жертв і т.п.) на свідомість людини, внаслідок чого вона не в змозі раціонально діяти, втрачає орієнтацію в просторі, що може супроводжуватися афектними станами, депресією, панікою, ступором і т.д.

Суттєво, що чим менш підготовлена людина до психотравмуючих дій навколишньої дійсності, тим більш різко виражені її психічні травми, що одержали назву психогенних втрат [7; 12].

Психоаналітична (психокоректувальна) дія – це дія на підсвідомість людини терапевтичними засобами, особливо в стані гіпнозу або глибокого сну. Існують також методи, що виключають свідомий опір як окремого індивіда, так і груп людей в звичайному стані психіки. Наприклад, в СРСР професор І.В. Смирнов за завданням Міністерства оборони розробив технологію комп'ютерного психоаналізу і комп'ютерної психокорекції, що дозволяє:

здійснювати математичний і статистичний аналіз реакцій організму на зовнішні дії, що виникають при дуже швидкому візуальному перегляді або звуковому прочитанні різних "стимулів" (слів, образів, фраз);

визначати наявність в підсвідомості людини конкретної інформації і вимірювати її значущість для кожної людини, виявляти приховану мотивацію, дійсні прагнення і схильності людей;

на основі виявленої і проаналізованої інформації, одержувати повну картину невротичних станів психіки; при необхідності проводити цілеспрямовану корекцію психічних станів, основним діючим чинником якої

виступають слова-команди, картинки-образи і навіть запахи, що мотивують певну поведінку [7].

Зокрема, в процесі звукового управління психікою людей і їх поведінкою словесні навіювання (команди) в закодованій формі виводяться на будь-який носій інформації (аудіокасети, радіо або телепередачі, шумові ефекти). Людина прослуховує музику або шум прибою в кімнаті відпочинку, стежить за діалогами персонажів фільму, і не підозрює, що в них містяться несприймані свідомістю команди, що фіксуються підсвідомістю та формують певні сугестивні установки.

Нейролінгвістична дія (НЛП) – вид психологічної дії, що змінює мотивацію людей шляхом введення в їх свідомість спеціальних лінгвістичних програм. При цьому основним об'єктом дії є нейрофізіологічна активність мозку і виникаючі звідки ній емоційно-вольові стани. Головним засобом дії виступають спеціально підібрані вербальні і невербальні програми, засвоєння змісту яких дозволяє змінити в заданому напрямі переконання, погляди і уявлення людини.

В ході нейролінгвістичного програмування зазвичай використовують ефекти "дзеркального відображення" (пряме, але украй рідко осмислюване запозичення, копіювання поз, жестів, характерних рухів, інтонацій, діалектичних або жаргонних особливостей мови, що підсилює взаємозв'язок і взаємовплив людей), "синхронізації" (підстроювання маніпулятора до тілесних ритмів суб'єкта, який має програмуватися певним чином), "психологічної сигналізації" (взаємозв'язок, що існує між положенням очей суб'єкта і сенсорними процесами, що відповідають за прийом і переробку інформації, що поступає в його мозок) тощо [1].

Психотронна (парапсихологічна, екстрасенсорна) дія – це дія на інших людей, здійснювана шляхом передачі інформації через позачуттєве (неусвідомлюване) сприйняття. Існують факти щодо робіт із створення генераторів високочастотного і низькочастотного кодування мозку, біолокаційних пристроїв по використанню хімічних і біологічних засобів в цілях стимулювання певних психологічних реакцій.

Психотроніка орієнтується переважно на методи, пов'язані із застосуванням технічних засобів дії на свідомість, наприклад, згаданих генераторів.

Психотропна дія – це дія на психіку людей за допомогою медичних препаратів, хімічних або біологічних речовин. Прикладом може слугувати препарат "би-зет" – могутній психотропний засіб, що ефективно впливає на маси людей.

Важливими є певні закономірності психологічної дії в психологічних операціях.

Психологічна дія (вплив, здійснюваний з метою зміни ідеологічних і психологічних структур свідомості і підсвідомості, трансформації емоційних станів, стимулювання певних типів поведінки) в бойовій обстановці має свої особливості:

можуть використовуватися не тільки гуманні, але і антигуманні способи і прийоми психологічної дії;

психологічна дія здійснюється у поєднанні із застосуванням засобів озброєної боротьби;

психологічна дія виражає прагнення досягти максимальної психогенної результативності обраної методики.

Психологічна дія спрямовується на конкретні сфери психіки окремої людини, груп людей і суспільної свідомості в цілому:

потребово-мотиваційну (знання, переконання, ціннісні орієнтації, ваблення, бажання);

інтелектуально-пізнавальну (відчуття, сприйняття, уявлення, пам'ять і мислення);

емоційно-вольову сферу (емоції, почуття, настрої, вольові процеси);

комунікативно-поведінкову (характер і особливості спілкування, взаємодії, взаємин, сприйняття) [7; 9].

Це означає, що психологічна дія тільки тоді дає найбільший ефект, коли враховуються властиві цим конкретним сферам особливості функціонування індивідуальної, групової і суспільної свідомості.

Психологічна дія має свої закономірності:

якщо воно спрямована, в першу чергу, на потребо-мотиваційну сферу людей, то її результати позначаються в першу чергу на спрямованості і силі спонук (ваблень і бажань) людей;

коли вона спрямована на емоційну сферу психіки, то це відбивається на внутрішніх переживаннях, а також на міжособистісних взаєминах;

поєднання дій на обидві згадані сфери дозволяє впливати на вольову активність людей і таким чином управляти їх поведінкою;

вплив на комунікативно-поведінкову сферу (специфіку взаємин і спілкування) дозволяє створювати соціально-психологічний комфорт і дискомфорт, примушувати людей співробітничати або конфліктувати;

в результаті психологічної дії на інтелектуально-пізнавальну сферу змінюються в потрібний бік уявлення, характер сприйняття інформації людини, в результаті чого змінюється й "картина миру".

Суттєво, щ людська психіка як об'єкт психологічної дії постає системою потребо-мотиваційних, інтелектуально-пізнавальних, емоційно-вольових і комунікативно-поведінкових компонентів. Вона може функціонувати урівноважено або ж з перекосям в існуючих взаємозв'язках. В.Г. Крисько вважає, що це визначається ефектом когнітивного дисонансу [7, с. 34-60] як явища певного дисонансу, неузгодженості, суперечності між інтелектуально-пізнавальними і рештою всіх компонентів психіки, коли існування дисонансу викликає у людини прагнення зменшити його або хоч би перешкодити його подальшому збільшенню, а прояв даного прагнення виглядає як недовірливе ставлення до нової інформації, або зміна поведінки відповідно до нової інформації, або переосмислення колишньої інформації в новому ракурсі.

Таким чином, для того, щоб надати психологічну дію, необхідно спочатку спровокувати збої і перекосяи у функціонуванні окремих компонентів психіки об'єкту дії. Динамічна рівновага між ними порушиться, що ініціює стан когнітивного дисонансу, який сприяє зміні поглядів, переконань і відносин, стереотипів поведінки.

Суттєво, що результативність психологічної дії залежить також від особливостей механізмів трансформації переконань, стереотипів і установок людей.

Як ми вже зазначали, переконання – це осмислені, стійкі мотиви діяльності людей, що мають зазвичай ідеологічну морально-ціннісну основу та знаходять певне виявлення у діях, вчинках і поведінці. Наприклад, в будь-якій армії зазвичай культивує так звана "вічна солдатська доблесть" (мужність, стійкість, довіра і підпорядкування командирам, гордість за свій рід військ і за свою частину, військово товариство, упевненість в своїх силах і т. д.) яка, нібито позбавлена політичної спрямованості.

Часто високі результати в бойовій підготовці, готовність до рішучих дій в екстремальних ситуаціях (особливо під час військових навчань) у багатьох військовослужбовців базуються в основному на внутрішньому ухваленні "вічної доблесті", а також на відчутті обов'язку, гордості за свою зброю, прагненні проявити свої можливості.

Проте реальна загроза життю в бойовій обстановці, інші небезпеки сучасної війни примушують солдата піклуватися також і про своє виживання. При цьому, відповідно до закономірностей когнітивного дисонансу, переконання, що склалися, піддаються коливанням. Тому цілеспрямована психологічна дія ззовні сприяє їх ослабленню, нейтралізації або заміні на протилежні.

Використання засобів психологічної війни дає якнайкращі результати тоді, коли вони застосовуються в сприятливій обстановці. Один з найефективніших способів створення такої обстановки полягає в тому, щоб логічно підвести солдатів супротивника до думки про капітуляцію, що активізується через повідомлення про факти масової здачі в полон, опис гарних умов життя в полоні і обцянку можливості повернутися додому після закінчення війни та сприяє здачі в полон.

Тому важливими є механізми трансформації стереотипів (поширеними в певних соціальних і етнічних групах певних уявлень, оцінок, думок про факти дійсності, які, як правило, неадекватні реальності), які формуються в результаті неодноразового смислового і емоційного акцентування свідомості людей на тих або інших явищах і подіях, багатократного їх сприйняття і відображення в пам'яті.

Саме тому стереотипи можуть ставати об'єктом психологічної дії. Їх трансформація є одночасно і передумовою ефективності такої дії, і умовою, дотримання якої дозволяє у результаті змінити поведінку людей. Так, держава формує стереотип позитивного ставлення народу до політичного керівництва своєї країни. Мета ж органів психологічної війни супротивника полягає в дискредитації цього керівництва і руйнуванні відповідного стереотипу [7; 9].

Існують закономірності формування і прояву установок, серед яких, як вважає В.Г.Крисько, для психологічної війни найбільш важливі наступні:

якщо психологічна дія має на меті формування нових переконань, поглядів, ціннісних орієнтацій, а людина в цей час елементарно голодує, не має даху над головою, хвора і т.п., то така дія, відповідно до принципу актуалізації потреб А. Маслоу, не приведе до їх зміни в бажаному напрямі незалежно від майстерності подачі і особливостей змісту психологічної дії, воно не буде ефективною, якщо не відповідає внутрішнім потребам людини.

Добитися довготривалої стійкої зміни поведінки людей в результаті психологічної війни можна тільки в тій мірі, в якій вдасться поколивати існуючу систему установок та на цій основі сформувати нові установки [7; 9; 10].

У системі психологічної війни процес зміни установок теж підкоряється певним закономірностям, пов'язаним із тим, що трансформація установок успішно проходить тоді, коли психологічна дія, здійснювана в цих цілях, відповідає потребам і мотивам людини, а сама зміна установок вірогідніша, якщо зміст сприйнятої в ході психологічної дії інформації відповідає нормам групової і індивідуальної поведінки людей, а джерело інформації викликає довіру і є достатньо компетентним. Крім того, зміна установок виявляється стійкішою, якщо оточуюча людину дійсність підтверджує зміст сприйнятої в ході психологічної дії інформації.

При цьому, трансформація установок тим ефективніше, чим активніше використовуються різні способи психологічної дії, яка дозволяє частково або повністю змінювати (ослаблювати, підсилювати) раніше засвоєні установки і формувати нові.

Можливі малі зміни установок, під якими розуміється часткова трансформація якого-небудь їх компоненту:

інтелектуально-пізнавального (інформаційного), емоційно-оцінного або комунікативно-поведінкового.

Існують певні передумови підвищення ефективності сприйняття психологічної дії.

Суттєво, щ дівість психологічних операцій значною мірою залежить від того, як здійснюються сприйняття, обробка, осмислення і засвоєння інформації об'єктом психологічної дії.

Сприйняття навколишнього світу (у тому числі і соціальне сприйняття, соціально-психологічна перцепція) прийнято вважати одним з ключових психічних процесів, від якого залежить ефективність психологічної дії. Під соціально-психологічною перцепцією розуміється цілісне віддзеркалення предметів, ситуацій і подій, що виникає при безпосередній дії подразників на органи чуття людини. Сприйняття є комплексним процесом, що включає: віддзеркалення стимулу і ситуації; їх реєстрацію; інтерпретацію сприйнятого; реакцію на сприйняте.

Будь-який акт сприйняття зовнішньої інформації здійснюється у формі конкретних образів, які пов'язані з іншими психічними пізнавальними процесами (мисленням, пам'яттю, увагою тощо) мають певне емоційно-мотиваційне забарвлення.

Тому тут важливим є врахування емоційних станів об'єкту і здатність інформації, що повідомляється, викликати саме ті переживання, які загострюють сприйняття її (інтерес, цікавість, здивування).

Суттєво, що інформація має організовуватися і подаватися так, щоб сприяти розрядці емоційної напруги, що виникає у об'єкту психологічної дії, що формує його довіру до маніпулятора та виявляється надалі у формі готовності до отримання і засвоєння нових подібних повідомлень.

Слід розрізняти сприйняття, адекватне реальності, і ілюзорне. Однією з істотних причин неадекватного, ілюзорного сприйняття є сенсорна депривація, у результаті якої виникає сильна потреба в отриманні плотських вражень; зростає навіюваність; ослаблюється здатність концентрувати увагу; порушується нормальний перебіг думок; часто виникає депресія, з'являються галюцинації.

Встановлено, що схожі зміни психіки мають місце у разі тривалої соціальної ізоляції, зокрема в умовах озброєної боротьби, у військовослужбовців, що потрапили в оточення; у бійців груп спецпризначення, що довго знаходяться у ворожому тилу; серед солдатів і офіцерів військових підрозділів в умовах монотонного існування (наприклад, в тиловому таборі або під час тривалого маршу); серед груп населення, що ховаються в притулках і т.д.

Ґрунтуючись на закономірностях сприйняття змісту психологічної дії, фахівці сформулювали ряд рекомендацій, що дозволяють підвищити її ефективність:

Психологічна дія повинна організовуватися відповідно до закономірностей сприйняття і при цьому бути логічно побудованою. Психологічну дію доцільно будувати у вигляді ланцюжка (стимули і асоціації, тези і аргументи, причини і наслідки), коли в її змісті слід йти від старого до нового, від відомого до невідомого.

Треба враховувати, які конкретні елементи психологічної дії більшою мірою привертають увагу (так, абстрактні міркування слід чергувати з конкретними фактами, прикладами, ілюстраціями).

Чим яскравіше, різноманітніше, переконливіше психологічна дія, тим легше утримати увагу об'єкту, і тим ефективніше можна впливати на нього.

Слід організовувати заходи по усуненню всіх можливих джерел відвернення уваги об'єкту психологічної дії.

Організуюючи психологічну дію необхідно враховувати закономірності формування і прояву психологічних установок:

Для того, щоб у людини сформувалася установка поведінки певного типу, їй необхідна потреба в цій установці, яка ініціюється певною ситуацією.

З виникненням установки особливості пізнання, оцінки і дії людей визначаються даною установкою, коли предмети і явища, що не стосуються установки, залишаються непоміченими або неосмисленими, коли людина з свого минулого досвіду добирає і ставить в центр свідомості тільки такі факти, які відповідають цій установці, коли у ворожій інформації військовослужбовець засвоює перш за все те, що його цікавить і те, що він не приймає. Виходячи з своєї установки, він легко виділяє небезпечні для нього явища, бачить їх "в чорному світлі". В той же час акцентування психологічної дії на супротивника, приділення йому особливої уваги завжди оцінюється негативно. Тому актуальним тут є нейтралізація проявів негативних установок по відношенню до інформації, що пред'являється та створення умов для її засвоєння.

При організації психологічної дії слід враховувати, що краще і швидше осмислюється те, що пропонується невеликими смисловими частинами. Наприклад, текстова листівка повинна містити декілька взаємозв'язаних коротких повідомлень, не більше 4-5 строчок кожне. Усна радіограма повинна тривати не більше 30 хвилин за умови, що змістовні частини повідомлення різноманітні. Для разового повідомлення потрібно всього 1-2 логічні факти і аргумент, а сам процес аргументації не повинен тривати більше 10 хвилин.

При цьому, підвищення ефективності психологічної дії базується на особливостях функціонування емоційної сфери військовослужбовців:

а) для вироблення тимчасових, нетривалих установок особи краще використовувати емоційну форму звернення;

б) для вироблення порівняно стійкої орієнтації особи, формування фіксованих установок, що зберігаються довгий час, більш виправдана дія на раціональну сферу свідомості;

в) емоційну і раціональну форми психологічної дії необхідно використовувати комплексно, коли починати дію краще емоційно, а подальша частина може бути раціональною, тоді сила емоційного звернення позитивно настроює об'єкт до інформації, що повідомляється, пробуджує в ньому інтерес до даних питань, а подальше звернення до раціональної сфери свідомості робить психологічну дію ефективнішою і тривалішою за часом [7; 9; 10].

Отже, у рамках психологічних операцій, психологічної війни маніпулятивний вплив здійснюється на групи людей, як відносно невеликі, наприклад, особовий склад конкретного військового підрозділу, вище військового керівництво, так і численні, аж до всіх військовослужбовців та цивільного населення країни, проти якої планують силову акцію, а інколи й населення дружніх та нейтральних країн.

Психологічні операції можуть проводитися в формі інформаційно-пропагандистських, політичних, економічних, воєнних, дезінформаційних та інших акцій.

Психологічний вплив може здійснюватися різними методами і засобами. Власне психологічними засобами, коли уряд у передвоєнний період через засоби масової інформації (радіо, телебачення, печатні видання) намагається сформувати у свого народу, особливо серед військовослужбовців, патріотичні погляди і переко-

нання, забезпечити у масовій свідомості пріоритет цілей державної політики. Вірогідний супротивник у той же час намагається розпалити націоналістичні пересуди, невдоволеність політичними або економічними заходами уряду.

Психологічний вплив може здійснюватися воєнними засобами, коли одна держава, загрожуючи іншій намагається досягти своїх політичних цілей демонстрацією воєнної сили. Наприклад, СРСР і США неодноразово прагнули досягти своїх інтересів за допомогою демонстрації сили. Радянський Союз розташовував свої війська і ракети біля кордону з Китаєм, у В'єтнамі на Кубі. Один із класичних прикладів психологічного впливу через військовий демарш – відправлення до берегів Гаїті 20 бойових кораблів ВМС США у 1994 році. Захопивши владу, військові, на чолі з генералом Седрасом, через пряму загрозу застосування військової сили, були вимушені передати важелі управління поваленому ними президенту Аристиду.

Для здійснення психологічного впливу може застосовуватись система торгових та фінансових санкцій, які спрямовані на економічний підрив потенційного супротивника. Такі санкції (у тому числі і від імені ООН) наприклад, проти Іраку, Югославії, Куби, Лівії, Судану призводять до значного зниження рівня життя більшості населення, побутових труднощів, збільшення захворюваності, голоду, і як наслідок – масового незадоволення громадян існуючим становищем.

Психологічний вплив може здійснюватися також виключно політичними засобами, коли демонстративний марш (виступ) членів однієї партії (організації) розпалює жорстоку полеміку між представниками різних політичних сил, посилює протистояння між ними.

Загалом, зазначене вище дозволяє нам дійти висновку, що суттєвими і важливими можна вважати рекомендації командирам курсантських підрозділів, органам виховної роботи та науково-педагогічному складу щодо врахування факторів інформаційно-психологічного впливу на особистість у навчанні та вихованні. Це потребує подальшого поглибленого теоретичного та практичного вивчення.

1. Бэндлер, Гриндер 1993 Бэндлер Р., Гриндер Дж. Структура магии. – С.-Пб.: Институт Личности, 1993. – Т. 1. – 202 с. 2. Василевич О.Г. Вплив засобів масової інформації на свободу вибору й самовизначення людини // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. – Випуск 30. – Житомир: Вид. ЖДУ, 2006. – С. 3-6. 3. Дуцик Д. Політична журналістика. – К.: Вид. дім "Києве – Могилянська акад.", 2005. – 138 с. 4. Закон України "Про основи національної безпеки України" від 14 червня 2003р. // Вісник Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – С. 351- 360. 5. Концепція (основи державної політики) інформаційної безпеки України: Постанова Верховної Ради України від 16 січня 1997 р. № 3/97-ВР // Національна безпека і оборона. – 2001. – № 1. – С. 3-12. 6. Кравченко С., Теленик С. Основні напрями забезпечення економічної безпеки України // Економіка, фінанси, право. – 2002. – № 12. – С. 6-10. 7. Крысько В. Г. Секреты психологической войны (цели, задачи, методы, формы, опыт). – Минск, 1999. – 298 с. 8. Ложкин Г.В. Информационно-психологическая безопасность личности // Персонал. – 2003. – № 3. – С. 78-81. 9. Попов М. О., Лукьянец А. Г. До забезпечення воєнної безпеки в умовах загрози інформаційної війни // Наука і оборона. – 1999. – № 2. – С. 37-43. 10. Прокофьев В.Ф. Тайное оружие информационной войны: атака на подсознание. – М.: Синтег, 2003. – 408 с. 11. Расторгуев С.П. Информационная война. – М.: Радио и связь, 1999. – 416 с. 12. Рощин С.К. Некоторые вопросы информационно-психологической безопасности российского общества // Проблемы информационно-психологической безопасности. – М.: ИП РАН, 1996. – С.27-32. 13. Рубцов В.В., Хайлова В.А. Психологические аспекты организации системы антитеррористической безопасности // Вопросы психологии. – 2001. – № 4. – С. 136-138. 14. Толубко В.Б. та інші "Підготовка і ведення інформаційної боротьби в Збройних Силах" Навчальний посібник: – Київ, НАОУ, 2004. – 280 с.

Надійшла до редколегії 6.04.2010р.